

О.С ПЛОРОЖЕНКО

ЗАКОХАНІЙ
ЧОРТІ

О. СТОРОЖЕНКО

ЗАКОХАНИЙ ЧОРТ

(ОПОВІДАННЯ)

КОСПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО
«ЗАГРАВА»

O. Storoshenko
ENAMOURED DEVIL
(stories)

Редактор В. Славко
Арт. = маляр Г. Арвалдіс

ОЛЕКСА СТОРОЖЕНКО

Автор цієї книжечки, популярний український письменник Олекса Стороженко народився 1805 року на Полтавщині. Походив він з давнього козацького роду, і серед предків своїх мав не одного полковника та сотника. Родинні традиції та зв'язки стали згодом за передумову для визначення напрямку письменникової творчості. Виховувався О. Стороженко у військовій школі в Петербурзі, і вже як офіцер об'їздив у службових справах Україну з краю в край, при цій нагоді збираючи матеріяли про українську минувшину та слухаючи оповідань старих людей про давні часи. В 1829 році брав участь у війні з Туреччиною, під час якої був поранений. Пізніше працював на різних цивільних посадах. Доживав віку на своєму мальовничому хуторі в Іорішині. Помер 1874 року.

Оповідання О. Стороженка мають переважно етнографічний, розповідний характер. Буйна фантазія автора насичує їх тим неповторним чаром, що є властивий лише творчості цього письменника. Його

твори, теми яких він брав безпосередньо з українського фольклору, відзначаються своєрідною красою, чистотою мови і перейняті щирим українським гумором.

До гумористичних оповідань О. Стороженка належать: «Два брати», «Жонатий чорт», «Дурень», «Вчи лінивого не молотом, а голодом», «Закоханий чорт» та ін. З історичних оповідань слід відзначити: «Спомини Микити Коржа» (старого запорожця, свідка подій останніх часів Запоріжжя, з яким автор особисто зацінався на Катеринославщині), «Матусине благословення», «Кіндрат Бубненко Швидкий» та ін. Найбільшою популярністю до наших днів користується історичне оповідання Стороженка (автор назвав його поемою) «Марко проклятий», в якому зібрав він усі народні перекази про українського «вічного жида» і відтворив їх у поетичній формі. О. Стороженко був не тільки талановитим письменником, але й музикантом, маляром та різьбарем.

Вміщені в цій книжечці оповідання — «Закоханий чорт», «Чортова корчма» та «Три сестри» — характеристичні для творчості О. Стороженка, як фольклориста-романтика.

ЗАКОХАНИЙ ЧОРТ

I

Тільки й бачив я рідний край, поки ріс, а там, як оддали у службу, так і пішов, не по своїй волі, блукати по світу, як те перекотиполе, що вітер носить по степах: котишся, котишся, поки не зупинить тебе доля або не притопче лихо.

Хоч і лучалось мені деколи навідуватися у рідну Україну, так чи довго ж то спочинеш під теплим її крилом?.. І знов на край світу мандруеш до чорта з рогами! Зате ж, літ у шість, а може й більше, як із Курської губернії поїдеш у Харківську, то так тобі стане легенько, мов на крилах тебе підняло!.. Та з цього боку Харкова ще не так; з Липець наша Україна теперечки якось

Московщиною дивиться: намість шинків — проклята кабащина, постоялі двори на московський звичай; скрізь по дорозі тягнуться московські однокінні телеги, одна до другої попричеплювані, як фіги на личку, куди не глянь, усе Пилипони з рудими бородами, у лаптях, аж занудить, на них дивлячись. Так, бачите, з цього боку, кажу, ще не так, а от як перехопишся через річку Харків, то хто б не сказав, що це Божя сторона!..

Тут зараз починається отой великий бір, що високі сосни аж хмару підпирають. От це ж вам і Основа, де батько наш Квітка збив собі, з своїх повістей, такий міцний човен, що до віку вічного буде плавати по плюгавій річці Леті. От тут же і вольна; сюди ж то харківські міщани і народ, ударивши лихом об землю, сходяться одвести душу і задавить горе свого бездолля. От тут побачили б ви у неділю і по празниках скільки збирається народу! Верстов на п'ять, а може і більш, уподовж дороги гуля міщанство: дівчата у стрічках, у стьожках, молодиці у парчевих очіпках, у кармазинах, у газеті; а козацтво у брилях, у чуйках фабрич

ного сукна, шовковими поясами попідперізувані; а скільки ще того лакейства у фраках та у сюртуках, мов та німота! Інші збились біля музики, садять гопака, вибивають тропака, аж лихо сміється; другі посідали купками, снідають, кружляють горілку, теревені гнуть, співають, регочуться, аж луна округи йде. Їдеш було, дивишся, дивишся, та й не втерпиш: вилізеш з тарантасу і підійдеш до якогонебудь товариства. «Хліб та сіль, люди добрі!» — скажеш. — «Спасибі», — одкажуть і просять: — «Сідайте, не погребайте хлібом Божим!» — Зараз і частують, і на калиновій тарілочці підносять сало, кільце ковбаси. Сядеш, було, до гурту, вип'єш корячок горілки, з'їси шматок сала, побалакаєш, і свого додаси веселого слова. Боже милий, як же то вони дякують!.. Станеш прощатися, то так і загомонять; один кричить: «пошли вам, Господи, усякого щастя за те, що простих людей не цураєтесь!», другий: «нехай вам Бог на тім світі за нас оддякує!» Буває й таке, що яканебудь молодиця, червона, як маківка, схопитися, обійме та й поцілується на прощання. «Це, — каже, — щоб не скоро забули нашу хліб-сіль!» Сміху та

кого наробить вража молодиця, так усі і покотяться, ухопившись за животи. Що то за втішні та швидкі тії харківські молодиці — нехай їм легенько ікнеться.

Проїхавши кілька верстов бором, стаєш підніматись на гору. Тут вже темна соснина починає мішатись з дубом, липою, клениною, берестом, усе стає густіше, густіше; дерево переплелось вітами, як те волосся; орішник, глід, шипшина позростались, стоять, як добра огорожа. Чим даліш ідем, тим краща врода: пішли і долинки з прогалинами, як рута, зеленими, і яри з проваллям, що як глянеш, то у голові закрутиться. Мій Боже милий! Що за ліс! Якого нема тут дерева! І високих, величезних, і старих, скорчених, похнюпих, що вже віку свого доживають. Інше, зламане хуртовиною і опалене блискавкою, стоїть собі край дороги, як чернець; там трухлявий пенек схилився, як той старець з торбою. Куди не глянь — усе тебе чарує, привітає, усе тобі всміхається. Здається, сама рідна мати наша Україна вийшла тобі назустріч: то спогляне на тебе гарячим сонцем, то притулиться пахучим холодком із темного лісу, то промовить цісню, то озоветься соловейком, жайво-

ронком; то неначе грається з тобою: затурчить у вухо горлицю, залоскоче тихесеньким вітерцем. Так тобі весело, так летенько, мов у раю!.. Душа мліє, серце труситься, токотить, буцім що до тебе промовляє; не розбереш, що воно розказує, а слухаєш — не наслухаєшся, як не наслухається мати своєї дитини, бо та мова солодша для неї од медової речі найрозумнішої людини.

II

Коли одїхати од Харкова верстов двадцять, ліс почина рідіти. З високої гори вже видно село Мерехву з церквами, дзвінницями, садками і левадами — геть-геть розкинулось воно по долині. За селом блищать течії, затоки й озера Мжі. Потекла вона уліво проміж кущів верболозу і вільхи, а напроти гладко стелеться з могилами широкий степ. Сивіє старенький, як море, мріє-мріє, поки не зійдеться з небом, а небо з землею. Гуляйте очі, гуляйте думи, як колись гуляло по цьому степу воля-не козацтво!

Проїхавши Мерехву і перебравшись

через плеса Мжі, виїдеш на торговий шлях, що йде у Крим. Протоптала цей шлях ще татарва, як колись ходила на наше безголов'я під Москву палити города і забирати у неволю хрищений люд. Скільки оком кинеш, скрізь по дорозі, як гадюка, сунуться хури: назустріч везуть шльонку, кожї, сіль, рибу; скриплять татарські гарби, запряжені буйволами і верблюдами. Із Харкова везуть усякий крам, машини, паровики, їдуть купці у Крим, у Бердянське, їдуть пани і туди і відтіль, женуть табуни, гурти, отари, їде народ на заробітки, у степи і до моря. Літом весело й глянуть на цей шлях, а побачили б ви весною або восени, що тут діється... крий Боже, яке лихо! Замордована скотина по саме черево грузне у багні; народ бичується, топиться по балках, по перетічках. Бодай і не згадувать!.. От тут би простягти залізну колію! Потекла б по ній золота річка живущої і зцілющої води.

Дуже ще бідуєш, їдучи по цьому шляху «на обивательських». Розкажу вам, якого раз набрався я лиха, здавшись на «одкритий лист». Із Мерехви на поштарських, ще загодя, добіг я до

Таранівки. Прямо у волосне правленіє ввійшов — так гарно: посередині стіл, зеленим сукном зашаний, як у суді, і портрет висить. Дивлюсь — нема нікого; тільки якийсь каліка, скорчившись, сидить біля скрині, себто стереже громадські гроші.

— Є коні? — питаю.

— Нема, — схопившись, одвітив каліка.

— А писар де?

— На селі.

— Коли б покликать.

— Зараз збігаю.

Пошкандибав сердешний. Через яку там годину іде писар повагом. Ще молодий, шапка набакир, у китайчатій черкесці і в опойкових чоботях.

— А чого вам треба? — спитав він, доходячи до мене.

— Коней, голубчику.

— А подорожня, чи пак, одкритий лист є? — Подав йому одкритий лист; він подививсь, зараз і прогони вирахував, такий спритний! і ще накинув кілька верстов залишніх. Видно, що був уже за Харковом; і головою мота, як москаль, щоб патли не лізли йому у ві-

чі, і випинається, і палець засовує за гаплик.

— Ану, лишень, — гукнув писар на каліку, сховавши у кишеню гроші, — збігай за десятником, та швидше!

Знов пошкандибав каліка; нескоро веде того десятника.

— Тройку коней, — грізно крикнув писар на десятника, — та швидше.

Стоїть десятник, тільки потилицю чуха.

— Чого стоїш? Позакладало? — гукнув писар на його та аж почервонів зо зла.

— Не позакладало, — каже десятник, — тільки що коні пасуться у степу!

— Так що, що в степу? Піймайте та й ведіть.

— Ще треба знайти, куди вони позабігали, ті бісові коні, та тоді вже — ловить...

— Так іди та й шукай; а тутечки, опріч ляпаса, нічого не знайдеш.

Зник десятник, як на той світ провалився. Уже я й село обійшов і у тараптасі добре виспався, а коней нема та й нема. Надвечір вже пригнали двох шкапок з лошатами.

— А третя? — питаю.

— Ще не піймали, — озвався десятник, — там таке прудке звіря — бодай воно здохло — що ніяк його не наздоженеш.

Аж ось ведуть і того прудкого — і ломакою підганяють, бачите, втомилось сердешне, утікаючи. Стали запрягать, пораються, як мокро горить; розгледілись — і того нема, і другого; і знов погнали каліку за віжками, за черезсідельником — та так аж до захід сонця додержали. Рушили — ледве коні везуть; не схаменулись, як і ніч. Погонич повертає то у той бік, то в другий: загубив, гаспидів син, дорогу, — лає й коней, і хто їде, і степ.

— Куди тебе нечиста мати носить? — питаю погонича, — дорога пряма, як стрілка, а ти крутишся, як муха в окопі?

— Коли ж нічого не бачу, — каже погонич і віжки кинув, — у мене куряча сліпота.

Що тут робити? Увесь степ покарбований дорогами; не втрапиш своєї, то казна куди ще заїдеш; думаю собі: хоч би доїхать до трактиру, що недалечко од Таранівки. Нічого робити: сам сів за машталіра, і потихеньку, під-

тюдцем, благополучно доплелись до того трактиру.

III

Хазяйка цього заїзного двору, велика цокотуха, була добре знайома, ще змалку її знав. Давно не бачились, а тільки ввійшов у хату — зараз пізнала.

— Чи живі, чи здорові? — спитав я, протираючи очі і розглядаючись.

— Слава Богу! — одвітила хазяйка, — стараємось потрошку. Ось подивіться на мою Олесю: матір переросла! (Хазяйка глянула на чорнявеньку дівчину). А це сліпенький дід (хазяйка показала на столітнього дідугана, що сидів на покуті, схиливши бідолашну свою голову на груди). Колись співав по ярмарках, а тепереньки тільки луна ходить по світу від його пісень — увесь голос виспівав і бандуру потрощив.

Гарна дівчина Олеся, така повна, миловида, — а я дивився на діда. Зроду такого не бачив: біле волосся, густе, як ліс, прикривало йому високе чоло; брови насунулись на самі очі, а широка борода

аж до пояса доходила. От так узяв би пензель та й списав вам Сатурна.

— Відкіль, старий? — спитав я діда, сідаючи біля його.

— Хто його зна! — обізвалась хазяйка, — увесь свій вік вештається по світу... Жив колись за Берекою, так давно ж: теперечки вже забув і свій хутір, і свою хату.

— Ні, не забув, — обізвався дід, — не забув!...

— Куди ж тепер ідеш? — спитав я діда.

— У Павлоград.

— Що ж там будеш робить, співати, чи що?

— Так ні, кажу вам, — перехопила хазяйка, — він тепер не співа, він тільки розказує.

— Що ж він розказує?

Що з ним діялось на світі, як козаки бились з ляхами, з татарами, про відьом, про чортів!... Він увесь світ виходив: був у Чорноморії, у Глухові, за Києвом був... А чи не наставить вам самовару?

— Настав, пані-маточко.

— От і добре! Старенького напоїте гарячим, то він вам за те щонебудь розкаже.

— Чи довго вже волочишся по світу?
— спитав я дідугана, як ми zostались
одні.

— Довго, дуже довго, — одказав старий, важко зітхнувши; — я ще оженився у очаківську зиму. Ми тоді жили на запорізьких землях вольними козаками. Як же зруйнували Кіш, то наш поселок з землями дістався якомусь панові. Не хотів я зоставатися панським, запряг коня, узяв жінку з дітьми — дівчину по восьмому годку і хлопчика-годовичка, та й помандрували у Чорноморію. Од Тора довелось простувати степом, як морем — ні хутірця, ні землянки. Той рік була засуха, і якого лиха ми не одвідали: кінь без паші і водопою здох, і ми пішли пішки; що було з нами запасу — поїли, тільки й живились корінням. Не пройшли й десяти днів, як поховали дочку й сина, а там, з нудьги та голоду, занедужала й жінка; я ніс її на своїх руках, поки не оддала душі Богу... По Чорноморії я вештався тридцять п'ять літ; бився з черкесом, плавав на Чорному морю; а там потягло мене знов у рідну сторону: схотілось ще побачить батьківську хату і поклонитися батьківській і матчиній могилі. Прийшов —

і не пізнав нашого хутора: де була наша хата, там розкинувся панський сад, а де було кладовище, там стояв шинок. Вийшов я на вигін, глянув на слободу і округи, згадав молодий вік, батька, матір, жінку, дітей, — заплакав та й пішов собі світ-за-очі. От уже тридцять літ, як тут вештаюсь, а три-тридцять, як живу, — а, бреше вона, батьківської хати не забув. Було, як заспіваю, то мені здавалось, що я сижуч біля своєї хати і мене слухають батько, мати, жінка й діти!...

Небагато слів у оповіданні діда, а скільки ж то лиха!... І не хотів він розжалобить мене, а глибоко уразив серце, важко засмутив душу. Довгу низку лиха нанизала йому злая доля!...

Хазяйка не дала мені з старим добре й розговориться, принесла чашки і знов заторохтіла: то про Троїцький ярмарок, то які панночки повиходили заміж, які ще позоставались, налічила з десятків померших і присікалась до діда: чом він не розкажує.

— Як же мені розказувати, — сердито обізвався дід, — коли не даєте й рота роззявить; скрегочете, мов сорока на вербі...

— Мовчатиму, їй-же Богу мовчати-
му, — перебила хазяйка, — тільки роз-
кажіть, будьте ласкаві, про закоханого
чорта.

— Добре, добре, розкажу — чом не
розказать?

Дід з великим смаком пив чай, заї-
даючи харківськими бубликами, а там,
як вихилив ще дві чашки з ромом, то
аж помолодшав.

— От тепер, — каже, — якось сили
добув; здається, якби була бандура, то
ще б і заспівав!...

IV

Старий підняв голову і ще твердим
голосом так почав:

— Дід мій був запорожець. Де йому
на віку не довелось бувати, чого не ба-
чити! Удався він високий, здоровий, та
ще в додаток був і великий характер-
ник: знався з відьмами, з чортами, ні-
чого на світі не боявся — правдивий був
запорожець! Уже немолодим прийшов
він на Береку, одруживсь і збудував собі
хату. Жив він трохи не сто год і до
смерти добре чув, бачив, а деколи сяде

на коня і охляп поїде у Харків. Отож під старість, у довгий зимовий вечір, як стане оповідать, що з ним діялось, то і смієшся й плачеш, а часом і чуприна полізе догори. Ось як він розказував про того закоханого чорта.

Раз у схватці з татарами вбили під дідом коня. Жаль йому того коня, як рідного брата: одне — надійний був, а друге — такого не знайти і на Запоріжжі. От дід і пішов у слободи пошукать лицарського коня. Тоді не так, як тепер: скрізь була пустиня — і дідові довелось простувать по степах навмани, питаючи дороги то у сонця, то у з'візд. Через кілька днів дід трохи притомивсь, вже торба з запасом стулилась: останній сук хар доїв. Зблизившись до Дінця, де починаються пущі, дід зайшов у таку гущину, що не продереться: морське дерево так і хвиська, а тут і ніч насунулась. Сів він собі під кущем підождати, поки зійде місяць, та й задрімав. Аж чує крізь сон — неначе хто його тягне; прокинувся — дивиться: повний місяць уже височенько, і вітру нема, а дерева так і гнуться усе в одну сторону, і його самого неначе яка невідома сила туди ж тягне. Став приглядуваться, аж недалечко стоїть

високий козак' у кармазиновім жупані, в чорних оксамитових штанях і жовтих чоботях... такий з нього чуприндир, що кращого не знайти і у Коші! Стоїть проти місяця і руками розмахує, неначе кого до себе манить; і як махне рукою, то аж дерево до нього нахиляється, і мого діда неначе хто у потилицю штовхає. Що воно за біс, подумав дід: чи не характерник?... Хотів вже був до нього обізватися, коли чує — щось гепнуло за деревами, та так іскрами кругом і обсіпало. Дивиться — із-за кущів вийшла височенька дівчина, ще молода, добре убрана, та така гарна, що кращої і у сні не побачиш. Несміливо підійшла вона до козака, згорнувши на грудях ручки.

— Чого ти мене звав? — спитала дівчина таким голоском, що у мого діда аж серце тьохнуло.

— Питаєш — чого? — промовив козак, — хіба не знаєш, як я тебе кохаю?... Без тебе мені й пекло немиле!..

— От зачим! — каже дівчина, — я давно вже це знаю.

— Та ні, — одказав козак, — не за тим... Як тебе побачу, то й сам не знаю, що говорю... Слухай, Одарко, скажи мені, чи хочеш бути моєю?... Хоч би ти

у тисячну долю так мене кохала, як я тебе!...

— Не треба мені твого кохання, не проси й мого! — одрізала дівчина, одвернувшись, — цур тобі, пек тобі!

— «Е, — подумав дід, — яка пиха! Зневажає залицяння такого козака!»

— Слухай, Одарьо, — знов почав козак, — будь моєю, усе для тебе зроблю, усе, чого тільки забажа твоя душа!

— Не зробиш того, чого моя душа бажає... — одвітила дівчина, важко зітхнувши.

— Зроблю, ей-же-ей зроблю, — каже козак, — заприсягаюсь тобі пеклом, Сатаною і Фарнагієм, щоб мені не згубити ні одної християнської душі, щоб мені провалитися в ополонку після Ордані... от що!

— «Як він, гаспидів син, кумедно божитьсь!» — подумав дід.

— Не віриш? — пита козак.

— Не вірю, — одвітила дівчина.

— Не знаю, як вже мені й заприсягатись, моя голубко! — сказав козак тай пригорнув до себе дівчину і цмокнув її у щоку...

Як цмокнув, так по всій пущі луна й пішла: дерева заколихались, гілля до

гілля прихилилось, затуркали горлиці і мого діда нахилило до землі, якось губи засвербіли, а тут, де не взялась жаба — плиг! і не схаменувсь, як чоломкнув бісову тварюку. І щоб ви думали? Так йому зробилось весело на душі, мов гарну дівчину у ясне око поцілував!

— Ох, — застогнала дівчина, ухопившись за щоку, — як же ти мене опік!... Так од тебе пеклом і несе. Коли хочеш, — каже, — ізо мною розмовляти, то хіба у воді; а тут ти мене спалиш своїм пекельним коханням.

— Добре, — каже козак, — нумо жєнихатись у воді.

Дивиться дід: біля їх і сажалка; чи вона була, та він її не бачив, чи вона справді уродилась, як кажуть, по щучо-му велінню! — Що це за вража мати! — подумав дід, — чи вони люди, чи може чорти!

Сумно йому стало, аж оселедець біля вуха заворушивсь. Далі дивиться — стали роздягаться; дівчина, буцім не своїми руками, зняла кофту, плахту; далі, не соромлячись, і сорочку. Як глянуп на неї дід, то аж жижки в нього затрусились; давно вже минуло, а було як заходитьсь розказувать, то аж цмока, аж

очі йому рогом лізуть — така гарна! Місяць, як сріблом, огорнув біле її тіло; уся, як виточена, а довга коса, чорна, як гадюка, так і обвивається круг тонкого стану і аж до повних литок достає. Повернулась — з плечей ще краща; тільки роздивився дід, аж хвостик! Так собі, невеличкий, та, матері його біс — хвостик! Виходить, що дівчина — відьма. Глянув на козака, аж і в того хвіст такий довгий, як у чорта, і так він ним виграє, як кіт перед мишею. — Еге, так от воно що! Тут уже догадався дід, що чортяка та закохався у відьму. Думає собі: хай же вам біс! Хотів був тікати, так не здвигнеться з місця, як до землі приріс; хотів перехреститися, так руки не підійме. Досадно дідові, та нічого робити; припав до землі та й дивиться — що далше буде. Увійшов чорт з відьмою по пояс у сажалку і знов стали розмовлять.

— Скажи ж мені, моя голубко, чого бажа твоя душа? — питає чорт.

— Не скажу, — одказала відьма, — не скажу, поки не запрясигнешся пекельним словом — зробиць...

— Чи довго ж будеш моєю, як пообіцяю?

— Десять літ, — каже відьма.

— Добре, усе зроблю! — чорт простягнув руку. — От тобі рука і моє пекельне слово.

— Хто ж нас розіб'є? — спитала відьма, — треба, щоб була християнська душа, та ще й чиста.

— Є кому розбити, — каже чорт, мотнувши головою у той бік, де лежав дід, — там, — каже, — під кущами сховався запорожець.

— Хіба у запорожців чиста душа? — пита відьма, — вони ж самі п'яниці та розбишаки...

— Еге, розкажуй, — каже чорт, — нема найчистішої душі, як у тих гаспидових синів; вони живуть по писанію: не вождяться з жінками, б'ються з бусурманом і борються віру православну... Ей, Кирило! — гукнув чорт, — ходи, лишень, сюди та розбий нас.

Дід нічичирк, лежить собі і дух притаїв.

— Та ну ж бо йди, — знов крикнув чорт, — ти ж не раз похвалявся, що не боїшся чорта, а теперечки й злякавсь?...

Досадно дідові; бачите — пристидив, диявольська личина. Нічого робить, тре-

ба йти, щоб справді ще не подумав, що злякався.

— Чого ж тут лякаться? — обізвався дід, а сам аж труситься.

— Так чого ж не йдеш?

— Люльки шукаю; загубив у траві та й не знайду.

— Та не бреши — люлька у кишені.

«— Диявольський син! — подумав дід, — він усе знає; од його ніяк не одбрешешся.»

— Розбивай! — каже чорт, як дід підійшов до сажалки.

— Як же я вас розіб'ю? — каже дід.

— От стану я чорт батька зна для кого кармазини каляти! Виходьте на сухе.

— Хіба тобі повилазило? — каже чорт, — глянь: де дівчина стоїть — замерзло; сміло йди, здержить.

— Що за біда?! — справді замерзло... Чого ж воно замерзло? — пита дід.

— Того, — каже чорт, — що вона, бодай її! — так тепло мене любить, що аж вода біля неї мерзне.

— А чого ж це, чорте, — пита дід, — біля тебе пара йде з води і бульбашки схоплюються?

— Еге! — каже чорт, — це так я її

широ кохаю, що аж вода біля мене кипить.

«— От такого б кохання нашим дівчатам!» — подумав дід; та спустився у сажалку, зайшов поза відьмою і тільки розбив руки, а з рук щось плюсь у воду — задригало ніжками та й пірнуло.

— Що воно таке? — спитав дід, — жаба, чи що?...

— Ні, — каже чорт, — довго за руки держались, так чортеня вродилось.

«— Ну, й не бісові ж тобі чорти! — подумав дід, — які вони плодючі! Тільки за руки подержались, уже й чортеня привели.»

— Ну, тепер кажи, — питає чорт відьму, — чого душа твоя бажає?

— Спасіння! — промовила відьма.

Як це почув чорт, то аж носом закрутив — наче чемериці понюхав.

— Не можна цього, — застогнав він, — і не проси! Ніяк не можна!...

— Чому? — спитав дід.

— Тому, що вона вже раз одступилася од Господа, то удруге її Бог до себе не прийме.

— Брехня, — каже дід, — як покається, то і втретє прийме!...

— Та ну вже, мовчи, — гримнув на

його чорт, — коли не знаєш писанія!

— Ні, знаю, — каже дід, — я сам письменний, не раз і Апостола у церкві читав.

Дід був такий завзятий, що як піде на спір, то хоч чого й не знає, то скаже — знаю; а часом і своє вигідає, і так до ладу приткне, що зіб'є з пантелику й знаючого.

— От, приміром сказати, — каже, — я й чоловік, а мені жаль небоги: здається, чого б не зробив для її спасіння; а то ж сам Бог милосердний, як би він не помилював грішної, коли вона кається?

— Так коли ж вона уже одхристалась... — пробубонів чорт.

— Невелика вада, — перебив дід, — піп і вдруге перехрестить, і дуне на тебе, і плюне!

Чорт на це й одвіту не дав; стоїть собі, похнюпивши ніс, та чуха потилицю..

— Ти ж сам знаєш, — обізвалась до чорта відьма, — що не по своїй волі зробилась я відьмою: мене мати приневолила.

— Нащо слухала матір — ти мала свій розум і свою волю!..

— І це брехня, — сміливо перебив дід;

бо як піде на правду, то він і чорта не злякається, — Нуждою та страхом, — каже, — можна до всього приневолити чоловіка.

— Подумайте самі, чого просите, — заголосив чорт (трохи не плаче, бідолашний), — як же мені помагати спасінню душі, коли на те я чорт, щоб губити християнські душі?... — Та мене, — каже, — за цю пакість на шматки розірвуть!...

— За що? — каже дід, — невеликий гріх спасти одну душу, а там покаєшся та десять загубиш, то тебе ще й по голівці поглядять.

— Еге! Хіба проти шерсти! — прогарчав чорт.

— А як би я тебе кохала! — обізвалась відьма і так глянула на чорта карими очима, що аж лід затріщав і поколовсь, трохи дід не шубовснув у сажалку та якось вискочив на берег.

Задумався чорт, довго стояв, понурившись, довго міркував, та вже нечиста мати так його підкурила тим коханням, що нічого й не вигдав.

— Що буде, то буде, — сказав, обернувшись до відьми, — нехай буде по твоєму!

Вийшли із сажалки; відьма повеселішала, а чорт засмутивсь, аж хвіст повісив. Дід поміг відьмі одягтись, своїми руками обтер біле її тіло і примітив, що вона до нього якась тепленька стала. Накидаючи на неї сорочку, він шепнув їй на вухо, щоб вона його слухала. У діда чуле було серце: йому жаль стало відьми.

— Ну, чорте, — питає дід, — яку тепер даси пораду? Що сотворим, да спасемся? — додав з писанія.

— От що, — одвітив чорт, скривившись, — недалеко відсіля спасається пустельник: велику силу має від Господа, усякий гріх одмолить, хоч якого грішника на путь істинний наведе. Так отож: як поживемо десять год із Одаркою, а й одведу її до того пустельника, то він і спасе грішну душу...

— Е, ні, чорте, — перебив дід, — за десять літ багато води утече; поки сонце зійде — роса очі виїсть. За десять літ або відьма дуба дасть, або пустельника Господь до себе прийме. Ні, так не можна! Починаючи таке добре діло, треба зараз іти до пустельника за благословенням.

— Та ну, не мішайся не в своє діло!

— загомонів чорт, аж затупотів ногами з досади.

— Як — не моє? — закричав дід, — я ж вас розбивав!... А як збрешеш?... Де вона тоді буде шукать того пустельника?

— Чорти нікому ще не брехали! — каже чорт.

— Чортам ще й дурень віри не йняв! — одрізав дід.

— Нехай буде так, — обізвалась відьма, — як дядько Кирило кажуть: треба хоч подивитися, де спасається той пустельник.

Довго спорили, трохи не полаялись, так діда ж і найстарший чорт не перемиг би. Нічого робить: чорт почухав потилицю і згодивсь. Може у його була яка потайна думка, та мій дід і собі вже вигадав, що робить... Побачимо, хто кого одурить!

— Ну, теперечки, моя відьмочко, — каже чорт, — лети собі додому, а завтра ми з Кирилом прийдемо до тебе і, не гаючись, поїдемо до пустельника.

Відьма сіла на мітлу, кивнула головою до діда, високо звилася угору і, порівнявшись з зірочками, полетіла у свою хату. Чорт не спускав з неї очей,

аж поки не зникла, а там так важко зітхнув, що аж листя зашелестіло; по долині, мов що покотилось; свиснула сова; далеко, у болоті, загудів бугай. І в діда серце защеміло, і він зітхнув, неначе от-от попрощався з тією дівчиною, що вже давно покинув, як помандрував у Січ.

V

Дід із чортом, умовляючись, пішли поруч, як товариші. Дід із свого ріжка натрусив чортові табаки, а чорт йому натрушує свої — такий вслужливий! Скоро дід наб'є люльку, а чорт зараз і вогню викреше. Дід згадав про горілку, а чорт зараз і частує, і на закуску тягне із торби печену качку і пшеничний пухкий буханець. Випивши і попоївши, діда взяла охота подратувать чорта: хотів був перехристить його, та подумав: цур йому! хоч він і чорт, а все таки товариш — нечесно товариша обижать. Далі, як глянув на чорта, то аж жаль його стало: іде, звівши голову, неначе на шибеницю його ведуть.

— Розкажи мені, чорте, — пита дід, —

яким це побитом ти закохався у відьму? Аджеж кохання досталось не чортам на долю, а нам, грішним?

— Е, братіку, — каже чорт, — і у нас є серце таке ж, як і у вас, і з тим же проклятим коханням! Як же б ми вас іскушали, коли б не знали, яке серце у людей?... А маючи серце, його не устережешся... Слухай, Кириле, — каже чорт, знявши шапку і вклонившись, — поможи мені у моїм ділі, а я тобі у великій пригоді стану.

— Добре, — каже дід, — чом доброму чортові не допомогти!

А у самого все на думці, як би врятувать дівчину: якось вона і дідові припала до душі.

— Чого хочеш, того й проси, — каже чорт.

— Та мені нічого й не треба, — каже дід, — тільки хіба достати доброго коня.

— Я тобі кінь! — каже чорт, — сам перекинусь у коня і п'ять років буду тебе возить, а п'ять поживу з Одаркою. Я у п'ять літ вобгаю п'ятсот — на те ми чорти!

— Гляди ж, не збреши, — каже дід.

— Не бійсь, — каже чорт, — от тобі

рука і бісове пекельне слово! Та нам не велено — не то обманювать — і зачіпати запорожців, бо вони б'ються за віру православну. Та невелика й користь, — каже, — коли якого й завербуєш: уб'ють його на війні, от він уже й не наш. Відки візьметься Петро з ключем і одбив: так і товче нашого брата, не розбираючи, де око, а де морда; а ще як вихопиться Микола, то швидше втікай, бо вернешся у пекло без хвоста: одірве!

— А багато у вас у пеклі запорожців? — пита дід.

— Ні однісінького: які були, то й тих повиганяли.

— Защо ж ви їх повиганяли? — пита дід. — Для нашого брата вам жалко і кутка у пеклі?

— Коли ж такий гармидер роблять, — каже чорт, — що усіх чортів із пекла порозганяли. Хіба не чув про того Марка, що товкся по пеклу.

— Що ж вони вам роблять? — спитав дід.

— Понапиваються гарячої смоли, — розказує чорт, — як тієї горілки, позалязять у печі та й почнуть шпурлять відтіля головешками. Раз трохи пекла не спалили!... Або ляже на сковороду

та й звелить підпалювать себе. Печеш його, печеш, аж шкура на тобі тріскається, а він тебе лає, кепкує з тебе та кричить на усе пекло, що змерз. Біда з ними!... Де вже допекти їх вогнем: уже як їх шкварили ляхи та й ті нічого не доказали. І у пеклі того не вигадась, що вони з ними робили: Наливайка пекли у мідному бику; уся Варшава збіглася послухати, як зареве бик, та нічого й не почули: істлів, сердешний, на вугілля, а голосу не подав. Що ти з ними вдієш? Коли живого не дошкулиш, а то щоб мерлого!

— Так і треба, — каже дід, — на те ми січовики, щоб усе витерпіть: тим то нічого ми й не боїмось!

— Стривайте, — каже чорт, — скоро й на вас нападе велика халепа: не допечемо вас вогнем, так проберем морозом.

— Де ж ви того морозу добудете у пеклі? — пита дід.

— Еге, у нас нема, так у вас є, — каже чорт, — ми вам такого чоловіка вигадась, що гірший ще буде од самісінького чорта?... Він вам нажене холоду — побачите!... Та нехай вони скажуться! — мені тепер, як кажуть, не до соли... Що то робить моя Одарочка?

— Скажи мені, чорте, — спитав дід, — чи вона у своїх тілесах, чи може перекинулась у таку гарну дівчину, як ти у козака?

— Ні, — каже чорт, — вона такою уродилась; нехай хоч царицею перекиньється, то кращою не буде! Одне тільки у неї негарне: легко її збити з грішного путі.

— Якби не каторжний, анахтемський хвостик! — пробубонів дід та й задумавсь.

Отак розмовляючи, йдуть собі лісом, а тут із-за кущів то виткне морду лісовик з зеленою, як трава, бородою, то вискочить вовкулака, підперезаний червоним поясом, то стрибне з гіллі на гілля упир у німецьких галанцях, і всі ж то низенько і привітно їм кланяються. Далі, як пішли понад Лиманом, то й перелічити не можна, що тих чортенят повискакувало з болота.

— Здрастуйте, дядечку! — озиваються до чорта, а діда так жахаються: бачать, що запорожець.

— Не бійтесь, дітки, — каже чорт, — це, щоб ви знали, мій сват Кирило.

Дід розказував, що бісенята, поки ще молоді, то зелені, як оситняг, — нема

у їх ні ріжків, ні кігтів. Та й втішні ж, розказував: бігають, крутяться, плигають, як жаби, граються, як кошенята; пірне у воду, а ніжки висуне з болота та й дрига. Дід хотів був їх подратувать, показав їм дулю, так вони в один голос так і запискотіли:

— Спасибі вам, дядечку Кириле, за вашу ласку!

А чорт і каже:

— Ти їх і цукром не годуй, тільки покажи їм дулю.

Стало світать, як дід із чортом вийшли з лісу. Не пройшли й півверстви, як побачили у долині велику слободу.

— От це ж, — каже чорт, — і слобода, де живе Одарка; ото ж, дивись, її хата, оточена вишневим садочком. Іди ж теperчки до неї, переднюєш, а увечері, як сонечко сяде, то й я до вас прийду. Я б і зараз, — каже, — з тобою пішов, так удень небезпечно нашому братові ходить у слободу: часом наскочиш на явчука, та й півні кукурікають, щоб вони виздыхали!

Попрощавшись із чортом, дід спустився з гори до плеса. Достав із торби бритву, виголивсь, надів чисту сорочку, помолився Богу та й пішов до відьми.

Дорогою зірвав по кущику горицвіту, золототисячнику і дроку, згорнув до купи, закрутив і заткнув собі за лівий чобіт. Себто для того, щоб чорт не знав, об чім дід буде розмовляти з відьмою.

VI

Одарка стріла діда на порозі з хлібом, з сіллю і поклонилась йому трохи не до землі.

— Спасибі вам, дядечку! — каже, — од мене, бідної сироти, і Бог і люди одцурались, а ви не цураєтесь мене грішної. Чи не допоможе вам Господь вирятувати грішну мою душу!

— Не бійсь, Одарко, — одказав дід, — вирятуємо, не дамо чортаці насміятись!

Дід, кажу вам, мав чуле серце: часом, щоб заспокоїть бездольного, то і завіряє — і збреше...

Простора хата у відьми, а якось пустокою 'оддає; і вікна чималі, а сумно. Одарка так і пригортається, і радіє б то, і знов засмутиться. Як сонечко восени: вигляне ізза хмари і знов сховається.

— Дядечку, — каже відьма стиха дідові, — не кажіть мені нічого, що у

дверима — образ; ввійшов — церківця, так собі невеличка, висічена у скелі. Тільки перехрестився та вдарив поклін, аж із келії виходить пустельник, старенький, згорблений, а борода біла, як молоко, аж до колін. Дід підійшов під благословення, а пустельник поблагословив та й каже:

— Чого це, чоловіче, Бог з нами, так од тебе чортом душить?

— Як же б то й не душило, — каже дід, — коли цілісінький день їхав на чорті, та ще й з відьмою.

Дід усе розказав, як було і чого приїхав.

— Як ви, святий отче, — каже, — поради не дасте, то вже не знаю, де його у гаспида й шукать того спасіння.

— Воля Божа, — каже пустельник, — може й тут знайде спасіння, коли щире буде покаяніє. Як бачу, вона хоч і відьма, та менше лиха робила людям, як ті, що святош удають. Вона, — каже, — і на путі грішному шукала спасіння, а другі так і з істинного путі збиваються.

— Так, пан-отченьку, так, — перебив дід, — от це саме і чорт казав!

— Чорт, — каже пустельник, — сулив їй усі прелести мира сього; друга б, і не

відьма, на ці посули піддалась, а вона не преклонилась.

— Не преклонилась, пан-отче, не преклонилась, — каже дід, — отак і чортові одрізала; аж носом закрутив диявольський син!

— Ну, тепер помолимося Господу, — каже пустельник, — то він, милосердний, напутить нас, що треба робити.

Пустельник упав на коліна, дід собі, і стали молитись. Та й тепло ж молились: темна церківця так і освітилась, наче хто світло засвітив. У діда із очей аж дві сльози викотились, як дві срібні кулі, аж брязнули, ударившись об кам'яний поміст. Помолившись, устали; от пустельник і каже:

— Ходімо ж, я покажу тобі печеру; одведеш туди небогу, там вона і буде спасатися.

— Будьте ласкаві, пан-отче, — каже дід, — заступіться за бідну сироту... Коли б ви побачили, що за молоде, та гарне, та нещасливе!... Та ж каторжний, анахтемський хвостик!... Та ще от що... — почав дід, та й язик прилип до гортані.

— Що там ще? — спитав пустельник.

— Болячка на серці нарядилась, — каже дід, важко зітхнувши, — закохався

я у цю диявольську відьму, бодай їй... нехай буде здорова, от що!

— Буду благодіти Господа, — каже пустельник, — щоб він, милосердний, посправив їй покаяніє; а ти їдь собі з Богом у Січ. Побудь ще там п'ять літ на лицарській стражі та й вертайсь до мене. Як дасть Бог, що вона спасеться, то я вас і повінчаю.

— Що ж мені тепер робить із чортом? — пита дід.

— А що з ним робить, — каже пустельник, — коли годящий з нього кінь, їдь на йому у Січ.

— Де вам негодящий! — каже дід, — такого коня і за сто талярів не знайти: і хода добра, і навзаводи не взяв його кат, і підтюпцем; а на поворотах тільки нахились, то він вже й повертає. Так боюсь же, щоб не втік, дияволів син.

— Не бійсь, — каже пустельник, — я тобі дам на його кріпость.

Пустельник пішов у свою келію, виніс кипарисний хрестик і надів його на шию дідові.

— Тепер, — каже, — він у тебе, як

наймит, як кріпак: що звелиш, те й робитиме!

Пустельник провів діда до печери і благословив його на прощання.

Вернувся дід до чорта, та якось йому і глянуть на його совісно, хоч у рябка очей позичать. Та вже ж не потурать і чортові, щоб губити християнську душу. Не щодня бридня, не все коту масниця! Тільки доторкнувся дід до чорта, зараз і почув сердешний свою неволю, так і затрусивсь і застогнав бідолашний.

— Що ти, Кириле, зо мною зробив!
— озвався чорт.

— Те, що й ти з другими робив, — каже дід (а самому жаль чорта: добра була душа у покійника). — Ловить, — каже, — вовк, та як і вовка піймають...

Недовго дід базікав з чортом, та нічого було гаразд і казати. Узяв відьму за руку та й повів у печеру. Дорогою розказав їй, на чому вони погодились з пустельником, обняв Одарку, кріпко притулив до серця, аж зомліла небога, а там сів на чорта і полинув, як на крилах, у Січ.

VIII

Уранці дід вже був у Коші. Кому не скаже, що він учора ввечері виїхав із Святих Гір, ніхто віри не йме; та як і повірять, щоб в одну ніч перебігти тридцять миль! Чого вже не виробляв дід на тім коню! Якби почули, що він розказував, то б сказали, що бреше: за цілісінький тиждень не переслухали б. Раз дід заспоривсь і в заклад пішов, що поїде у Бахчисарай і самому кримському ханові у вічі плюне. І що б ви думали? Поїхав та й плюнув, та ще й добре вилаяв; дід знатно лаявсь — у якогось москаля вчивсь: «Ти, — каже, — хане, покійного чорта племінник, бусурманський, поганський, анахтемський, гаспидів син, триста тобі чортів у живіт!» А було, як наскочать січовики на татарську орду, то дід так і вржіється у саму гущину; а коні, як почують чорта, то врозтіч; а дід і почне кришить татар, як локшину: так голови і валяться, як груші восени. Чотири роки дід був курінним отаманом, а там, як прийшла пора, от він і став прощатись. Не хотіли були пускати січовики, так дід їм і каже:

— Зостався б, товариші, так обіцявся відьмі оженитись; треба, бачите, додержать козацького слова.

— Що за зух наш Кирило, — сміються запорожці, — не побоїться і чорта позвать у дружки.

— Еге, — каже дід, — я не побоюсь і на чорті поїхать.

Та сів на чорта та й чкурнув у Святі Гори; в обідню добу і там опинивсь. Дивиться, аж того гайвороння така сила, наче з цілого світу позлітались гемонські тварі, та й вкрили і гори і ліс. Скоро побачив їх чорт, так і затрусивсь, голову повісив, і хвіст опустил: почув своє лихо. Доїхавши до тієї межі, що дальш на чорті їхать не можна, дід зліз та й каже:

— Прощай, чорте, не поминай лихом; спасибі тобі за вірну службу!

Тільки дід договорив це слово, так кінь і перекинувсь у птаха! Як же закрає гемонське гайвороння та здійметься, наче хмара! аж сонце закрило! Налетіли на чорта, дід і не схаменувсь, не вспів руки підняти — перехриститься, роззявить рота, щоб Богослова заспівать, як вони вже й пошарпали Трутика на шматочки. Де те в біса і м'ясо

ділось: тільки пір'я полетіло за вітром. Жалко дідові чорта, так жалко! Так тепер вже не до нього; друга думка у діда, що то з Одаркою діється: чи помилював її Господь? Тільки переступив дід через рівчак, а зза кущів назустріч Одарка. У квітках, у стьожках, як до вінця. Так і кинулась на шию дідові.

— Спасителю мій! — заголосила Одарка, — Господь милосердний помилював мене грішну... Тебе ж тільки й ждала, мій голубе, як билина росиці з неба!

Ще краща стала: така біла та повновида, очі сяють, як зорі серед темної ночі, зуби блищать, як білі голуб'ята на сонці під синім небом. Так і тулиться до діда, і цілує його, і милує, і христиться і його христить. Дід стоїть, як укопаний, себе не тямить і очам своїм віри не йме, далі впав на коліна, простяг догори руки та крізь сльози й промовив:

— Боже милий, який же ти до нас милостивий!

— Ходім же швидше до пустельника, — каже Одарка, — він тебе жде з самісінького ранку.

Дід, взявшись з Одаркою за руки, пішли до пустельника. Ввійшли у церкву;

дивляться — вже і налой стоїть посередині, і два вінці лежать на налою — не з фольги, як теперечки повелось, а із свіжих квіток.

— Здоров був, Кириле, — скрикнув пустельник, уздрівши діда, — як тебе Бог милував на Запоріжжі?

— Слава Богу, пан-отченьку, — каже дід, — молитвами вашими, та спасибі і покійному чортові: добре служив, дияволів син.

Дід одслужив три молебні: архистратигу Михайлу, Ігорю Побідоносцю і Миколі Чудотворцю, а там пустельник поставив молодих перед налой та й окрутив.

— Тепер, — каже, — нехай вам Господь помагає; будьте щасливі і довголітні, та не забувайте, що Бог милосердний не на те, щоб грішили, а на те, щоб каялись у гріхах!

— Так, пан-отченьку, так, — каже дід. — От чорти так не дали покаятись Трутику; розідрали бідолашного на шматки, тільки пір'я полетіло за вітром!..

Як стали прощатись, Одарка тричі вклонилась пустельникові до землі, як рідному батькові. І дід хотів був поклонитись, так шия ніяк не гнеться.

У січовиків в'язи, як у вовка; вони одному тільки Богу й кланяються до землі. От дід ухопив себе обома руками за оселедець та насилу нагнув трохи свою голову.

ІХ

Подякувавши добре пустельникові, дід з молодою жінкою пішов до Березки. Грошей у його було до чорта: повнісінький черес туго набитий дукатами — так що схотів, те й зробив. Вибрав він собі гарне місце над річкою, де теперечки панський сад, і поставив важну хату на дві половини. Накупив собі волів, овець, коней і зажив собі з Одаркою. Одарка дуже була щаслива за дідом, діждала сина оженить, діждала і внука, і вмерла з доброю славою.

— От вам і кінець. Вибачайте, коли не до смаку; розказував, що чув од діда: коли він брехав, то й я брешу.

— А що сталось, — спитала хазяйка, продираючи очі, бо поки старий розказував, вона то спала, то прокинеться і знов слуха, — що сталось з тим хвостиком?

— Е... поминайте, як звали той хвостик: одчитали з коренем. Дід як вже не доглядався, так і місця того не знайшов, де він ріс.

— То-то ж!... А то якось чудно, матері його на лихо: жінка та з хвостиком?

Хазяйка глянула на мене, мов хотіла довідатись, чи воно не чудно й мені.

Подякувавши дідові за його гарне оповідання, ми полягали спати, а на другий день уранці, за чаєм, знов зібрались, ще побалакали трошки і розіхались навіки-вічні.

Щоб не розвіялось по світу те, як кажуть, фантастичне оповідання діду-гана, я списав його для моїх земляків. Наша чудова українська врода, нагріта гарячим полуденним сонцем, навіва на думи насіння поезії та чар. Як пшениця зріє на ниві і складається у копи і скирти, так і воно, те насіння, запавши у серце й думку, зріє словесним колосом і складається у народні оповідання й легенди.

Антону Андрієвичу Глушановському

ЧОРТОВА КОРЧМА

Під час походу із Курської губернії в херсонські степи, після переправи через Дніпро, наш штаб зупинився на «дньовку» в селі Сведовок. Село розкинулось в долині, а кругом оточували його високі гори, вкриті одвічним лісом. Мені сказали, що в лісі багацько вальдшнепів, і я на другий день пішов пополювать. Щоб не заблудиться в гущах, я узяв з собою хазяйського сина, парубка по двадцятому році; думаю собі: проведе, а часом, як встрелю на плесі качку, то буде кому й витягти. В лісі вальдшнепів здіймалось до біса, так за гущиною незручно було стрілять; от ми, пообідавши у лісничого й вибрались з нетрів до Дніпра, щоб пополювать ще на качок та куликів.

Вже надвечір, як став стухать жар, повертались ми у село луговиною. Не доходячи верстви зо три до села, побачив я на горі велику руїну мурованої будови. Сонце сідало і огненним промінням освіщало темні мури, а за ними і наоколо чорнів ліс.

— Що це за руїна? — спитав я парубка.

— Це «Чортова корчма», — одказав парубок.

— Як чортова?

— У цій корчмі колись, давно вже, шинкували чорти, та й досі щороку перед Різдом бенкетують тутечки з відьмами.

— Хто ж бачив, як вони бенкетують?

— Були такі, що бачили, та й розказували тим, що не бачили.

Я зійшов на гору, щоб огледіть руїну. Корчма стародавньої будови: широкі стіни і покої під зводами. В першому покою, на кам'яному помості, було розкидане скло од битих пляшок, кістки; а біля розваленої груби лежала кабиця, багацько битих горшків і купа попелу з вугіллям. Видко було, що тутечки ще не так давно щось готували і добре гуляли.

— Так, так, — сказав я, — бенкетували,

тільки не знаю хто: чи люди, чи чорти?

— Кому ж більш і товктись тутечки, — одказав парубок, — як не чортам! Яка нечиста мати понесе сюди чоловіка!

— Розкажи ж мені, хто довідався, що в цій корчмі шинкували чорти? Як про це розказують?

— От як про це розказують старі люди, — почав парубок. — Ще за часів Січі, недалечко од цієї корчми, доживав віку старий запорожець. Мав він хату на дві половини — на одній, у світлиці, сам жив, а на другій жила бабуся, що його годувала і доглядала. Запорожця того всі поважали, бо дуже добра і чесна була людина; не гнула перед ним кирпи і старшина, ходили до нього і прості люди, деколи заходили й татари (бо й но-татарськи знав), і жи-ди; та він і чортів не цурався — інколи й біси до нього наvertsались, то він було розпитує їх і бавиться з ними.

Раз, перед Різдом, тількищо повер-нувся він з Всеночної, чує — щось шкряба біля дверей. Запорожець думав, що кішка — тільки відчинив, а в хату шась чорт; хука в лапки і підскакує халяндри, бачите — дуже приморозило, так чорта пройняв циганський піт.

— Та й змерз же! — каже чорт, — такий мороз, що аж очі злипаються! Будьте ласкаві, добродію, пустіть погрітися.

— Грійся, вражий сину, — каже за-порожець, поскубши тихенько за вухо чорта.

— Спасибі вам, добродію, — каже чорт, — за вашу ласку. — Та й сів біля грубки.

— Відкіля це, — спитав запорожець, — нечиста мати тебе принесла?

— Здалека, — каже чорт, — аж з то-го краю світа!

— Що ж ти там робив? — спитав старий.

— Звісно що, — каже чорт, — іскушав людей. Що ж нам, чортам, більше й робить...

— І не обридне вам, — каже запоро-жець, — чорти-батька-зна чого блукать по світу! Пора б уже вам і вгамуватися...

— Е, добродію, — каже чорт, збід-нившись, — не наша сила, не наша й воля: і в нас є старшина, сиріч началь-ство... треба, бачите, слухатися: скачи, враже, як пан каже. А то який би його біс отак і по світу товкся! Подивіться, лишень, на мене: гасаючи, всі кігтики

на лапках попритирав, і шерсть на боках повилазила!... Та ще коли б ви знали, що вони вигадують тамечки у пеклі: понастроювали скрізь тих шинків, корчм, запроваджують бенкети, ігрища, гоцаки, тропаки, гопаки!..

— Невелика ще біда, — каже запорожець, — з тих шинків, корчм і ігрищ: прийде чоловік у шинок, вип'є собі на здоров'я чарку горілки, з'їсть оселедець, другий; зберуться на празник або в неділю парубки та дівчата, погуляють собі, потанцюють, а деякі спаруються і одружаться...

— Коли б так! — каже чорт, — то б нічого було й казати; а то хоч би і в цій корчмі, що біля вас... Чи ви знаєте, добродію, хто там шинкує?..

— Казали — якийсь жид, — каже запорожець.

— Який там жид! — одказав чорт, зареготовившись, — наш таки чорт, та ще й з Києва відьми налітають.

— Глянь! — каже запорожець, — не знав я цього, а то б пішов подивитися!.. А ти ж, чорте, — питає, — що там робити?

— Що я роблю?.. Танцюю, — каже чорт. — Сьогодні важний задамо бенкет,

і музика таки наша, пекельна, буде, а вже які відьми з Києва налітаються, навіки гарні! Приходьте, добродію, до нас, побачите, як я буду танцювати гопака і гоцака!

— Пішов би, — одказує запорожець, — так нікому ж мене провести, старий вже збіса став...

— Я ж вас проведу, — каже чорт, — разом і підемо.

— Добре, — каже запорожець, — побачимо, як там у вас, у чортів, люди бенкетують.

Виголивсь запорожець, одяг червоний жупан з вильотами, що пообшивавні брузументами, обувсь у чоботи сап'янці, підперезався шалевим поясом, причепив шаблюку і вусів не забув наваксити та, взявши чорта за хвіст, пішов у корчму. Як зблизились до корчми, приглядається запорожець, аж перед ним не чорт вже, а парубок у чорному кобеняку, підперезаний червоним поясом, в смушевій шапці; і вже він тримає його не за хвіст, а за кобеняк.

Увійшов запорожець у корчму, дивиться — народу повнісінько, як у церкві; по всіх ліхтарях позасвічувані свічки; дармащо шабашкові, а палають, неначе

воскові в ставниках. Тільки вгледів орендар запорожця, зараз і підскочив до нього з пляшкою.

— Мозе пан-добродзій, — каже, — позволи келішек гданської вудки?

— Всип, — каже запорожець, — побачимо, що там за гданська!

Випив запорожець — аж зацмокав: така кріпка та смачна.

— Мозе сце, — каже орендар, — пан-добродзій позволи келішек?

Випив запорожець і другу. Якось йому повеселішало, неначе помолодшав. А тут як ушкварять музики джиджуруху! — та й гарно ж грали, матері їх лихо: скрипиця так і виспіває, бубни і гудуть, і гуркотять, цимбали, мов дзвоники, дзвонять. Як почув старий, так аж жижки у його затрусилась, самі ноги затупотіли. Зараз і почали всі танцювати. Дівчата такі гарні, одна в одну. Пішов у танець і той чорт, що привів запорожця. Знатно танцює, гаспидів син! Не вдержавсь і старий, ну й собі по-запорозьки: і викрутасом, і вихилясом, цокотить підківками, вистрибує, ноги вище голови задира. Парубоцтво й дівчата кругом обступили, дивуються і на чорта вже не дивляться. Танцював ста-

рий, поки в його духу не захопило. А тут де не взявсь орендар з пляшкою і знов до нього:

— Мозе, пан-добродзій позволі келішок вудки?

А запорожцеві того тільки й треба; випив, трошки оддыхав і знов пішов із чортом козачка. Як натанцювались, повів чорт старого по других покоях. Увійшли в один — все парубки та дівчата, сидять собі парами, розмовляють і чоломкаються. Увійшли у другий, аж там грають у карти: на столі купи грошей, мідні й срібні, а кругом стола людей-людей: були між ними і з сивими чубами... Не зчувся запорожець, як і сам став грать. Здали карти раз, вдруге — вже й таляри програв! Що за біс! — думає собі, — у одного чоловіка усе хлюсти. Коли зирк, аж він вийма з кишені карту. Запорожець черк його попиці, а той старого за груди.

— Е, ні, — гримнув запорожець, — постривай, роби щонебудь одно: коли шахруєш, так і шахруй, а я почав тебе бити, так і буду товкти!

Та й вдруге йому затопив.

Той у гвалт; відкіля не взявсь орендар та до запорожця як крикне:

— Засцо ви б'єте моїх гостей?.. Ми вас прозенемо з кумпанії!

— Мовчи, чорте, — гримнув запорожець, — зась тобі до людей, знай своє пекло..

— Який я цорт, — одказує орендар, — я цесний єврей!

— Брешеш, — каже запорожець, — от як стягну з тебе жидівські галанці, та й відітну тобі хвіст, щоб знав, як приймать шахраїв до гурту!...

А чорт, що привів запорожця, смик орендаря за шляфрок.

— Хто сахрує, хто? — загугнів орендар, неначе й не знає хто.

— Ось хто! — гримнув запорожець та знов черк по пиці шахрая.

А орендар до нього:

— Як ти осміливсь ошукувать пана-добродзія? — Далі каже другим: — Забирайте, панове, його гросі і зеніть з корчми!.. Я приймаю тільки цесних людей!

Духом розхапали гроші, женуть шахрая в потилицю, а жид до запорожця з пляшкою:

— Мозе, пан-добродзій позволі келішек вудки?

Частує запорожця, а тут прибїгли дві дівчини, такі гарні, певне відьми: білі,

повні, щоки горять, очі, як зірочки, яскіють; втомились, танцюючи, так повні груди так і підіймаються догори. Вхопили старого під руки та й повели.

— Потанцюйте ще, добродію, — просять, — люди кажуть, що, мабуть, у вас чорти сидять в чоботях!

— А, може, й сидять, — каже запорожець, — бо чорт мене обував.

Знов пішов гайдука садить, так за відьом і держиться; насилу вже чорт вивів його з корчми. Сказано, запорозька натура, і байдуже йому: з ким би не гулять, аби гулять!... Повів чорт запорожця додому; насилу диба неборак: дуже таки втомився; обома руками держиться за хвіст; аж стогне сердешний чорт. Як дійшов старий до своєї господи, попрощався з чортом та й став стукать у двері. Відчинила бабуся, світить, а запорожець до неї, ну її обіймає та до серця тулить, а баба від нього, трохи каганця не впустила.

— Бог з вами, добродію! — каже, — що це ви робите, чи ви не здуріли?

Насилу його втихомирила і положила спати. На другий день прокинувся запорожець, дивиться — бабуся стоїть біля його ліжка.

— Засцо ви б'єте моїх гостей?.. Ми вас прозенемо з кумпанії!

— Мовчи, чорте, — grimнув запорожець, — зась тобі до людей, знай своє пекло...

— Який я цорт, — одказує орендар, — я цесний єврей!

— Брешеш, — каже запорожець, — от як стягну з тебе жидівські галанці, та й відітну тобі хвіст, щоб знав, як приймать шахраїв до гурту!...

А чорт, що привів запорожця, смик орендаря за шляфрок.

— Хто сахрує, хто? — загугнів орендар, неначе й не знає хто.

— Ось хто! — grimнув запорожець та знов черк по пиці шахрая.

А орендар до нього:

— Як ти осміливсь ошукувать пана-добродзія? — Далі каже другим: — Забирайте, панове, його гросі і зеніть з корчми!... Я приймаю тільки цесних людей!

Духом розхапали гроші, женуть шахрая в потилицю, а жид до запорожця з пляшкою:

— Мозе, пан-добродзій позволі келішек вудки?

Частує запорожця, а тут прибїгли дві дівчини, такі гарні, певне відьми: білі,

повні, щоки горять, очі, як зірочки, ясніють; втомились, танцюючи, так повні груди так і підіймаються догори. Вхопили старого під руки та й повели.

— Потанцюйте ще, добродію, — просять, — люди кажуть, що, мабуть, у вас чорти сидять в чоботях!

— А, може, й сидять, — каже запорожець, — бо чорт мене обував.

Знов пішов гайдука садить, так за відьом і держиться; насилу вже чорт вивів його з корчми. Сказано, запорозька натура, і байдуже йому: з ким би не гулять, аби гулять!... Повів чорт запорожця додому; насилу дїба неборак: дуже таки втомився, обома руками держиться за хвіст; аж стогне сердешний чорт. Як дійшов старий до своєї господи, попрощався з чортом та й став стукать у двері. Відчинила бабуса, світить, а запорожець до неї, ну її обіймає та до серця тулить, а баба від нього, трохи каганця не впустила.

— Бог з вами, добродію! — каже, — що це ви робите, чи ви не здуріли?

Насилу його втихомирила і положила спати. На другий день прокинувся запорожець, дивиться — бабуса стоїть біля його ліжка.

— А що, — спитав запорожець, — чи вже благовістили до церкви?

— Де там благовістили! — каже баба, — добрі люди вже й пообідали; я вже думала, чи не заснули ви навіки-вічні!

Як схопиться запорожець, як крикне:

— Ну, не бісового ж тобі сина й чорти! Чого гаспиди наробили: на Різдво не довелось мені в церкві бути й Богу помолитися! Ні, — каже, — цього не можна... Як таку волю їм дати, то вони всіх людей з пантелику зіб'ють; мабуть, не я один опізнивсь до церкви!...

Одягся і пішов до попа, розказав йому все, як було, зібрали мирян, порадилися та й рішили: спалить диявольську корчму. Так хоч і спалили, а все ж таки щороку, перед Різдвом, товчуться і бенкетують тутечки чорти й відьми. — Як бачите — ніхто й цегли не бере на груби, бояться. Так ця анахтемська руїна, мабуть, буде стояти аж до кінця світу!...

— Добре, — додав парубок, — що тоді були на світі такі люди, як от цей запорожець, що розказую: було й кому довідатися, що шинкують чорти; а теперечки кожному байдуже...

ТРИ СЕСТРИ

(Задніпровська казка)

Був собі цар і мав той цар одного тільки сина. Як виріс царевич і прийшла пора його женить, от цар і послав гінців по всьому царству пошукать царевичеві невісти. Поїхали гінці; два роки провештались, бо царство було дуже велике, та й знайшли три сестри, одна в одну, та такі гарні, що кращих на всьому світі не знайти. Поїхав цар із царевичем подивиться на тих сестер; глянули — справді, як одна, не знає царевич, яку з них і брати за себе. От цар йому й каже:

— Сину мій, усі вони однаково гарні, так вибирай собі ту, котра більш у пригоді стане твоєму царству.

Став царевич прислухуваться, що во-

ни між собою розказують; от раз чує — старша каже:

— Якби царевич одружився зо мною, то я б йому одним окрайчиком усе його військо нагодувала!

— А я, — каже середуца, — оцією мичкою, що пряду, усе б його військо зодягла!

— А я, — каже менша, — родила б йому дванадцять синів до пояса в золоті, а од пояса в сріблї!

Розказав царевич батькові, що почув од сестер, от цар йому й каже:

— Бери меншу, бо од таких синів буде велика слава твоєму царству.

Вже старша сестра думала, що царевич буде її сватати, як прийшли старости і посватали меншу. Розсердилась старша й середуца та й стали казна-що вигадувать і наговорювать на меншу.

— Вона, — кажуть царевичу, — нікчемна, вона тобі не дванадцять синів родить, а дванадцять кошенят приведе!

Однак, що вже сестри з заздроців не вигадували на меншу, а царевич з нею одружився. Після весілля цар недовго жив. От царевич став царем, а менша сестра — царицею. Живуть вони собі у превеликій дружбі рік, другий, а діток

Бог не дає. От сестри знов почали на-
бріхувати на меншу, так цар розсердив-
ся на неї та й каже:

— Як бачу, ти мене обманила: обіща-
ла мені дванадцять синів родить, та й
досі й одного не родила.

— Постривай, — одказує менша сестра,
— я тобі рожу разом дванадцять синів
до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

Минув ще рік, а діточок усе таки
Бог не дає. От цар і заслав меншу се-
стру аж на край свого царства до моря
і звлів, щоб вона до нього не приїз-
дила і листів не посилала, аж поки ро-
дить дванадцять синів до пояса в злоті,
а од пояса в сріблі. Живе вона собі там
над морем не як цариця, а як проста
мужичка: у невеличкій хатці, тільки й
дав їй цар до послуги одного чоловіка
та стару бабу. І року не минуло, як її
туди заслали, родила вона дванадцять
синів до пояса в злоті, а од пояса в
сріблі. Написала лист до царя, та й каже
тому чоловікові, що при ній живе:

— Одвези оцей лист до царя і роз-
кажи, що мені й йому Бог послав, та
гляди: щоб з тобою не сталось, ні до
кого не заїзди і нікому про це не роз-
казуй.

Поїхав чоловік; їде день, другий; на третій як ушкварить дощ, а тутечки бачить: край дороги хатка стоїть; так чоловік у ту хатку дивиться — аж там царичині сестри, старша й середуца. Пізнали й вони чоловіка, зараз почастували його, нагодували, розпитують про сестру, та чоловік нічого їм не каже. От вони й стали улащувати чоловіка, щоб він заночував у них.

— Спочинеш у нас, — кажуть, — а завтра раненько поїдеш.

Чоловік бачить, що так щиро його просять, і згодивсь, бо дуже таки і втомивсь. Уночі, як він заснув, сестри витягли з сумки сестрин лист до царя та й спалили, а намість його написали другий, буцім менша сестра дає звістку царю, що привела йому дванадцять кошенят.

Дуже розсердився цар, як прочитав той лист, що сестри написали, порвав його на шматки, а чоловіка звелів з двору вигнати і на очі до себе не пустив. Вернувся чоловік до меншої сестри і розказав їй усе, як було. От вона зараз і догадалась, що це мабуть її сестри обміняли лист; зараз подумала, погадала, що їй робить, та й вигадала. Ще як жила

вона з царем і сестри на неї наговорювали і набріхували, цар дав їй перстінь та й каже: — Як спітка тебе яке лихо через твоїх сестер, то пришлеш мені оцей перстінь, от я знов до тебе прихилюся! — От вона узяла той перстінь, заховала в коробочку та, написавши удруге лист, знов послала того чоловіка до царя.

— Тільки вже, — каже йому, — гляди, крий Боже, що б тебе не спіткало, ні до кого не заїзди; а як приїдеш до царя, то оддаси йому оцей лист і цю коробочку.

Знов поїхав чоловік до царя. Тільки став доїжджати до тієї будови, де живуть сестри, знов линув дощ, як з відра. Однак, як вже не лило, обминув він ту будову. Їде дальш, а тут як набіжить друга хмара з громом, з блискавкою, як ушкварить град з куряче яйце, а тут дивиться сердешний чоловік — стоїть край дороги невеличка хатка; от він з коня та й став під стріхою. Коли виходить з хатки стара бабуся і запрошує його в хату обсушитися і спочить. А чоловік і думає собі: — «Нічого мені бояться старої» — та й увійшов у хату. А ця бабуся була не хто, як нянька старшої сестри, злюща-презлюща баба;

вона ж то найдужче й сердилась на меншу сестру за те, що помішала старшій бути царицею. Нагодувала стара яга чоловіка, учасувала і положила спати, а сама, витягши з торби лист та коробочку, мерщій до сестер. Вийняли сестри з коробочки перстінь, а намість його положили дванадцять мишенят, та й написали до царя лист, буцим од меншої сестри, що вона посилає царю мишенят, що дітки його, кошенята, наловили йому на гостинець. Поки чоловік спав, стара нянька звернулась додому і знов сховала лист і коробочку у торбу. Прокинувся уранці чоловік, огледів торбу — бачить, що усе так, як і було, подякував ягу за хліб-сіль та й поїхав до царя. Дуже розлютувався цар, як прочитав той лист та глянув на мишенят; зараз таки звелів тому чоловікові, що привіз гостинець, одчесать голову, а царицю витурить з свого царства, щоб і духу її не було. Як дійшла ця вістка до меншої сестри, от вона й стала думать та гадать, що їй на світі робить з дванадцятьма синами? Зоставила собі одного старшенького, а одинадцять понесла до моря та, сівши з дітками на скелю, гірко плаче жемчужними сльозами і так молиться до моря:

— Море широке, море глибоке! Прийми до себе моїх діточок, безталанних сиріточок, і будь їм рідним батьком та рідною матір'ю.

Три дні плакала цариця; на четвертий прокинулось море і почуло матір. Стрепенулось хвилями, підняло догори білу гриву і послало кита-рибу забрать діточок. Вирнула перед царицею кит-риба, викинула на берег матчині жемчужні сльози, а діточок ухопила і понесла у кришталевий будинок, аж на саме дно.

Зібрала менша сестра свої сльози та, узявши старшенького сина, пішла з царства світ-за-очі. Іде та й іде, притомилась сердешна, вже і запас, що з собою узяла, з'їла; од журби і без харчів не стало й покорму: нічим годувать сина. От вона сіла на могилі, плаче і так до степу промовляє:

— Степу мій широкий, степу мій просторий! Прийми до себе останнього мого сина і будь йому рідним батьком та рідною матір'ю!

Закрутився перед царицею ігрець, піднявся до неба стовп пилу, вхопив царевича і помчав у зелений гай, де пається печений бугай, де й кабан гуляє, що зубом оре, вухом засіває, а хвостом

загрибає. Зосталась цариця серед степу одним-одна. Однак, не покида її Господь: підійде до неї дика коза, от вона надоїть молочка та й нап'ється; поналітають до неї дροхви, хохітва і нанесуть яєчок.

Не так швидко в світі діється, як швидко казка кажеться. Довго блукала менша сестра по степах. Раз чує — щось позад неї тупотить; озирнулася, аж бачить — їде на доброму коні богатир і веде за собою печеного бугая і кабана, що зубом оре, вухом сіє, а хвостом загрибає. Цариця злякалась та хотіла була сховатись в травицю, а богатир їй і каже:

— Не ховайся, моя матінко рідная, од свого сина, що Степ випестував тобі на радість та підмогу!

Та, це кажучи, розкрив жупан, а золоті груди, неначе сонце заблищали.

— Сину мій милий, сину мій любий! — скрикнула мати. — Який же ти хороший-прехороший, і хто ж тебе наділив конем, бронєю і цими дивами, що ведеш?!...

— Цими дивами, — одказує царевич, — наділив мене наречений мій батько — Степ. З ними ні в кого не будемо

хліба просить, а ще й увесь світ нагодуєм. Теперечки, — каже, — моя матінко, буде кому тебе доглядить і заспокоїть.

Це кажучи, посадив її на коня і помчав. Надвечір вже, як зовсім посутеніло, доїхали вони до широкої річки і заночували. На другий день прокинулись, дивляться — по той бік річки високі-превисокі гори і скелі, вкриті лісом. Перевіз царевич на той бік матір, обрав місце та й збудував великий та гарний будинок і викрив його голубишми крилами. Тимчасом, поки він будувавсь, кабан наорав зубом, насіяв вухом і заскородив хвостом. Як Бог уродив пшеницю, царевич випустив у царину печеного бугая: де він пройде, там пшениця сама у копи складається й молотиться, і віється, і в засіки засипається.

Живе менша сестра з царевичем у превеликому багатстві; з далеких країв їдуть до них купці купувати пшеницю; а прийдуть бідні, то й даром їх наділяють.

Раз їдуть побіля двору купці з крамом, дивляться — аж гарний будинок стоїть на горі, вкритий голубиними крилами, а в садочку пасуться печений бу-

гай та кабан, що зубом оре, вухом сіє, а хвостом загібає. Дуже вони дивувались, дивлячись на ті дива, а далі зайшли поклонитися й хазяїнам. Цариця й царевич ласкаво їх прийняли і стали їх розпитувать, куди вони їдуть. От вони їм і кажуть:

— Веземо ми крам великому царю, що оженився був на меншій сестрі та й прогнав її з свого царства за те, що вона замість дванадцяти синів привела йому дванадцять кошенят; а теперечки, — кажуть, — той цар оженився на старшій сестрі, так вона йому одним ^{докрай}чиком усе військо годує.

Почувши це, царевич і став у матері проситься, щоб вона пустила його з купцями побачитися з батьком.

— Їдь, — каже йому мати, — та нікому не кажи, що ти царевич, а то як старша моя сестра довідається, то вона тебе з світа зжене.

Перерядився царевич у просту одєжину, сів на свого коня та й поїхав з купцями до батька. Приїхали купці до царя та й стали йому розказувать, які їм довелось дива побачить, про печеного бугая і про кабана, і в якому гарному будинку живе мати з сином. Як почувла

про це старша сестра, зараз догадалась, що це мабуть її менша сестра з царевичем живуть у тім будинку, та й стала намовлять царя, щоб він зібрав своє військо та одняв печеного бугая й кабана. Цар не хотів був її послухать, а вона як присікалась до нього: — Іди, та й іди, — а вона орудувала царем, як сама хотіла — так цар і звелів зо всього свого царства зібрати військо, а купців зоставив у себе, щоб було кому провести. Як почув царевич, що батько збирається на них війною, поїхав до Степу, свого нареченого батька, та й гукнув до нього молодецьким покриком:

— Степу мій широкий, Степу мій просторий! Оборони мене і мою матінку од лютого ворога, старшої сестри, і не допусти нам загинуть у сирітстві!...

— Не бійтеся, — загув Степ, — не дійде до вас те військо та й назад не вернеться: побіліє зелена трава не снігом, а кістками!

Як зібралось військо, сам цар його повів і царицю, старшу сестру, з собою взяв. Поки йшли своїм царством, у всьому був достаток, а як увійшли у Степ, так зробилась превелика засуха, порепалась земля, нема ні паші, ні водопою: вітер

гуде, з ніг валить чоловіка, піском очі засипає, на людей напав голод, хвороба, — і все військо цареве згинуло і вкрило поле білими кістками; тільки й вернувся цар із царицею, старшою сестрою, та з ними кілька прислужників. Розсердився цар та й став лаять старшу сестру:

— Це, — каже, — мене Бог покарав за те, що дав мені велике царство, а я хотів ще й чуже загарбати!

А старша сестра йому й одказує:

— На те тобі Бог дав велике царство, щов ти робив, що схочеш. Згинуло одне військо, набери друге; не дійшли степами, допливемо річками, і все таки буде по твоєму.

Довго старша сестра уговорювала царя, аж поки він не згодивсь та набрав знов військо, та налагодив байдаки і човни, і поплив річками добувати печеного бугая та кабана.

Як довідалась менша сестра, що цар пливе до них із військом, і каже царевичу:

— Сину мій милий, сину мій любий! Їдь до моря глибокого, нехай воно мені верне моїх любих синів, щоб було кому оборонить нещасливу матір. Озьми, — каже, — оце намисто, матчині сльози,

та як впливеш на середину моря, і кинь їх у воду, то вони тебе й почують!

Доїхав царевич до моря, зліз з коня і пустив його пасти, а сам зробив собі човен та й поплив. Допливши до середини, вийняв з кишені намисто і кинув у море. Як кинув, так море і заграло, покотилась хвиля за хвилею, і перед царевичем вирнула кит-риба, а на тій кит-рибі стоять одинадцять братів до пояса в злоті, а од пояса в сріблі.

— Хто це до нас озивається? — питають.

— Матчині сльози! — одказує царевич.

— А ти ж хто такий? — питають.

— Я рідний ваш брат, — каже царевич, — матуся вас зове до себе оборонити її од лютого ворога, старшої сестри. Сідайте у човен та поспішайте, бо вже цареве військо недалеко!

Посідали брати у човен та й озвались до моря:

— Море широке, море глибоке! Спасибі тобі, що стало нам, сиротам, за батька рідного і за матір рідну!

Піднялась висока хвиля, неначе іскрами розсипалась перед братами, та й викинула їм з кит-риби перо. Узяли те перо брати та й попливли до берега.

Причаливши, як повиходили з човна, старший брат тільки свиснув до свого коня, так він і став перед ним, як укопаний. Висмикнув старший брат з гриви одинадцять волосінь та й пустив за вітром; як пустив, так з тих волосінь і стало одинадцять коней, таких же, як і у старшого брата. Посідали брати та й помчались до матері. Стріла мати своїх синів на порозі, а вони вклонились їй до землі та й кажуть:

— Матінко наша рідная! Породила еси нас в злоті, в сріблі, а долі собі з нами не добула!

А мати одказує:

— Сини мої милії, сини мої любії! Матчина доля витає з її дітками; тепереньки, як ви вернулись до мене, то й долю мою з собою принесли!... Тепереньки буде кому мене оборонить, заспокоїть і на старості літ втішить!...

Повела мати своїх синів у садочок, щоб показати їм своє хазяйство. Тількищо вийшли з будинку, аж бачать: пливе військо, так байдаками та човнами і вкрило річку; а попереду, в золотому кораблю, пливе сам цар із царицею — старшою сестрою. Як стало зближатися те військо, мати й каже своїм синам:

— Діточки мої милії, діточки мої любії! Ідіть до царя, нашого батька, та й зазивайте його до мене обідати, а щоб військо з старшою сестрою за тисячу гонів звідси одіслав. Та глядіть, — каже, — як будете запрошувать царя, то не кажіть йому, що він ваш батько, а ви його діти!

Посідали брати у човен і попливли назустріч війську. Як порівнялись з царевим кораблем, то й гукнули на лоцманів, щоб визвали до них царя. Вийшов до братів цар та й пита:

— А чого вам од мене треба?

А брати й кажуть:

— Ненька наша запрошує тебе до себе обідати, а щоб твоє військо з царицею — старшою сестрою, одіслав звідси за тисячу гонів!

Цар дивиться на братів і думає собі, яка то щаслива мати, що має таких синів! Хоч би мені Бог одного такого послав! А старша сестра пізнала, що це його сини, та й каже йому тихенько:

— Запрошуй братів на свій корабель у гості!

Запросив їх цар на свій корабель, не надивиться на них, такі вони йому милі та любі: серце батьківське вість йому

подало. Частує і вгощає цар братів, а старша сестра на вухо йому шепотить:

— Побий братів, а не поб'єш, то вони вилущать усе твоє військо!

Цар і слухать її не хоче, а вона сікається до нього та на вухо йому турчить:

— Побий, кажу тобі, а як не поб'єш, то я й війська твого не стану годувать, а моя сестра не буде його зодягать (бо й середуца з ними була), то твоє військо без хліба й одежі послизне й пропаде!

Замислився цар, думав, думав та й каже:

— Ну, роби з братами, що сама знаєш, а я руки своєї на них не підйму.

Так ото поки брати бавились із царем, старша сестра і звеліла, щоб у їх човні пробили дірку та й заткнули чопом, а до того чопу прив'язали б під човном мотузок. Подякували брати царя за хліб-сіль та й посідали у човен. Тількищо одпливли гонів з двоє, а старша сестра смик за верівку, чоп як відіткнувся, вода і забулькотіла у човен, так його і потягло на дно. Не дуже злякались брати, бо вирости на морі: вхопили старшого брата з човна та й попливли. Бачить старша сестра, що нічого не вдіяла, і гукнула до війська:

— Стріляйте з луків! Як їх не по-
вбиваєте, то самі згинете!

Посипались на братів стріли, неначе
хмарою їх вкрили. Однак і цього не зля-
кались брати: пірнули та й вирнули аж
на тім боці, біля матчиного будинку.
Тількищо розказали брати, як старша
сестра хотіла їх потопить, коли дивляться
— підпливає цареве військо, вже й з
луків стріляють, од тих стріл і сонце
закрилось.

— Ну, теперечки, — каже мати, —
діточки мої любії, діточки мої милії,
рятуйте себе, рятуйте й мене, нехай вам
Бог помагає у правому ділі; тільки гля-
діть, як стане погибать цар, ваш батько,
то вирятуйте його і приведіть до мене!

Почали борониться брати; старший
стріля з лука: як попужне у п'ять пуд
стрілою, то неначе вогнем палить військо,
а одинадцять братів шпурляють камін-
нями пуд у двадцять; як торохне по
байдаку, то так він з людьми трісками
й розсиплеться. Однак, як брати не бо-
ронились, чого не робили, а військо усе
близиться, бо велике було, та ще й сам
цар попереду веде. Бачать брати, що
вже їм самим не оборониться, от вони
ухопили перо з кит-риби, що море їм

подарувало, як махнуть раз=вдруге — так з моря і покотились хвилі, одна велика, а друга ще більша, а тут ще як дмухне вітер, так усі байдаки з військом порозносило і поперевертало догори ногами. Дивляться брати: і царів корабель похилило набік, от=от хвиля переверне, так вони скоріш у воду, вхопили той корабель і винесли на берег. Узяли брати царя і сестер, старшу й середу, та й повели до матері у будинок. Вийшла мати до царя назустріч з хлібом=сіллю; тільки цар на неї споглянув, зараз і пізнав.

— Відкіля, — спитав, — ти узялась?... Чи ти тут хазяйка, чи в наймах?

А цариця, менша сестра, йому й одказує:

— Живу сама собі у своєму будинку, з моїми синами, що породила тобі до пояса в злоті, а од пояса в сріблі!

— Ти ж, — каже цар, — писала до мене лист, що привела мені дванадцять кошенят ще й дванадцять мишенят прислала на гостинець?

— Ні, — одказує менша сестра, — не я це тобі писала, не я й мишенят на гостинець посилала, а спитай, — каже,

— у моїх сестер, може вони знають, хто до тебе писав, хто й посилав!

Глянув цар на сестер, питає, а вони дрижать, неначе тряся їх трясе, устромили очі в землю і слова не промовлять.

— Е, як бачу, — каже цар, — так це ви мені таке лихо наробили; з моїм любим подружжям і з моїми дітками розлучили, через вас загубив я і два мої війська?... Постривайте ж, нехай буде катюзі по заслужі!...

Прив'язав їх цар косами до конячих хвостів та й пустив у чисте поле. Помчали їх коні... де вдаряться сестри головою, там могила, де задом — там долина... Далі забрав цар царицю з синами та й поїхав у своє царство, а печеного бугая й кабана пустив у Степ, так вони йому надбали стільки хліба, що зо всього світу приїздили купці купувати той хліб. З того часу цареве царство ще побільшало і збагатіло, бо Степ і Море стали йому родичами.

З М І С Т

<i>Олекса Стороженко</i> .	. 3
Закоханий чорт	5
Чортова корчма	56
Три сестри	67

**ВИЙШЛИ НАКЛАДОМ
КООПЕРАТИВНОГО ВИДАВНИЦТВА
«ЗАГРАВА»
ТАКІ ВИДАННЯ:**

1. Божа наука — катихизм для гр.-кат.	15,00
2. Карпенко Улян — Рахунки I кл.	5,00
3. — Рахунки II кл.	6,00
4. — Рахунки III кл.	6,00
5. — Рахунки IV кл.	10,00
6. Пеленський Є. Ю. — Укр. читанка II кл.	10,00
7. Пеленський Є. Ю. — Укр. читанка III кл.	10,00
8. Пеленський Є. Ю. — Укр. читанка IV кл.	12,00
9. Стефаник В. — Вибрані новелі	3,00
10. Никорович Сільвія — Чародійне намисто	2,00
11. Мінкевич Ю. — Англійський само- навчитель	5,00
12. Стівенсон Р. — Пекельна пляшка	4,00
13. Календар на 1948 рік	5,00

НЕЗАБАРОМ ВИХОДЯТЬ ДРУКОМ:

1. М. Хвильовий Г. Косинка О. Слісарейко	} Оповідання
2. Р. Кіплінг — У селищі смерті	
3. Ів. Франко — Борислав сміється	

Ціна 3.50 н. мар.

